

La manipulació dels ibers

L'exposició sobre els ibers que dijous s'inaugura al centre cultural de la Fundació la Caixa de Barcelona torna aquesta cultura a l'actualitat i fa créixer una afecció que els ha acompanyats des del seu descobriment: la de manipular-los.

Fa poc més de cent anys ningú no sabia res de l'existència dels ibers, però ha bastat un segle per fer-los anar de banda a banda dels llibres d'història. Després de dos mil·lennis llargs d'ignorància, aquests pobladors de la protohistòria peninsular escolliren un moment difícil per deixar-se desenterrar. El difusionisme imperant en arqueologia no els beneficià gens, ni tampoc la moda intel·lectual de repensar Espanya que sentiren els homes de la generació del 98. Menys encara la idea que més tard imposà el franquisme, quan decidí que Espanya ja era del tot repensada.

Els ibers, des que se'n feren les primeres troballes, han servit per demostrar una pretesa i sagrada unitat peninsular, nascuda en temps immemorial; foren utilitzats com un exemple primigeni del caràcter im-

mutable d'una raça orgullosa, independent, rebel i indomable i, també, per justificar un imperialisme territorial que distragués de la gana de la postguerra. A les manipulacions ideològiques, cal afegir-hi les falsificacions que han omplert un bon nombre de museus d'amulets fraudulents, sovint difícils de distingir dels autèntics.

Però, abans de servir uns fins tan allunyats de la ciència, hagueren

de guanyar-se un lloc en la història. Durant els primers anys, seguint la moda de les teories difusionistes, hom tendí a considerar-los un epígon local del món clàssic. La idea era que sense els romans no haurien existit mai. Per això es feia difícil de datar la Dama d'Elx (descoberta l'agost del 1897, al principi d'aquesta història) més enllà del segle I aC. Avui sabem que aquestes imponents escultures daten del segle V o IV aC, encara que hi ha dubtes sobre si representen deesses

o simples mortals.

Fou el professor **P e r e B o s c h G i m p e r a** qui, el 1903, començà a parlar d'una certa unitat entre les restes materials de la cultura ibèrica. Més endavant, ja el 1915, reclama una concepció ètnica i cultural per als ibers. Aquesta idea coincidia amb una ideologia

Dalt, pebeter que representa el cap de Demèter trobat al Tossal de la Cala, a Alacant, i que està datat del segle IV aC.

Al costat, la divinitat de la Serreta, d'Alcoi, dels segles III-II aC.

més general que des d'alguns punts de la perifèria peninsular intentava de promoure's contra l'unitarisme de la Meseta: la d'Espanya com una comunitat de pobles. Però aquesta vegada els preceptes ideològics comptaven amb la força científica que atorga el mètode i el treball de camp, com puntualitza la catedràtica d'arqueologia de la Universitat de València, Carme Aranegui, comissària de l'exposició *Els ibers. Prínceps d'Occident*.

Amb el pas del temps, tres polèmiques agafaren volada: la de la cronologia, la de la llengua i la dels orígens. Totes tres comparteixen el fet d'haver aixecat molta polseguera, i sobre les dues darreres encara no s'ha dit l'última paraula, tot i que entre els especialistes hi ha un acord generalitzat a l'hora d'afirmar que algunes de les hipòtesis acèrrimament defensades els anys 40 no tenen cap sentit.

Els ideòlegs del franquisme van afegir moltes idees de collita pròpia a la realitat dels ibers. És una etapa en què, als organismes oficials, els era molt estimulant de pensar el món de l'Espanya pre-romana en els mateixos termes en què es creava la idea de l'Espanya imperial.

"A principis dels 40 –diu Carme Aranegui– ens instal·lem en un estat de coses paradoxal. Es crea un debat estrictament polític que manipula el fet dels ibers amb uns objectius molt clars". Entre aquests objectius és el de defensar que els ibers provenen d'una primitiva i antiga comunitat ibero-berber que podia tenir els orígens al nord d'Àfrica. Alguns articles de divulgació molt recents, publicats amb motiu de l'exposició que ara s'inaugura, encara parlen d'aquest suposat origen nord-africà. Relacionar els pobles ibers amb el nord d'Àfrica tenia un objectiu extra-acadèmic: justificar les pretensions espanyoles sobre aquests territoris. No és estrany, doncs, que com a símbol d'aquesta Espanya gran s'entronitzés la Dama d'Elx, coneguda més popularment per la Reina Mora.

La idea de barrejar els ibers amb les pretensions colonials tingué, si

El franquisme va afegir moltes idees de collita pròpia a la realitat dels ibers, en la línia d'una Espanya gran pre-romana.

més no, un resultat positiu, segons Carme Aranegui: el retorn des de França de la Reina Mora. De fet, aquesta sensacional troballa havia anat a parar-hi quinze dies després de la descoberta. Els francesos en pagaren 5.200 pessetes i li canviaren el nom de Reina Mora pel de Dama d'Elx. Encara que no n'hi ha constància escrita, Aranegui creu que fou el cunyat del general Franco i llavors ministre d'Afers Estrangers, Ramón Serrano-Súner, que inclogué la Dama entre les peces que el mariscal Pétain, desitjós de buscar aliances internacionals, es mostrà disposat a tornar a Espanya. Als defensors del mite imperial els interessava de tenir a casa la Reina Mora.

El debat dels arqueòlegs i els historiadors apuntava cap a unes al-

Dalt a l'esquerra, Silè dansant de Capilla, dels anys 500-450 aC. A la seva dreta, un xvot de la Serreta d'Alcoi, dels segles III-II aC. Al costat d'aquestes ratlles, l'Estela de Sinarques, del segle I aC, que pertany al Museu de Prehistòria de València.

Dalt, un genet dret davant del seu enemic, del segle V aC. A sota, orants nus. I al costat, una gerra amb decoració orientalitzant de Casa Saltillo, a Sevilla, del 650-550 aC.

La relació entre celtes i ibers és un dels temes que necessiten replantejament, principalment pel que fa als ibers del nord.

tres qüestions. La comunitat científica espanyola es dividí en dos. Un petit grup, els anomenats iberistes, defensaven la cultura ibèrica com una especificitat mediterrània, no barrejada amb el poble celta que ocupava el nord-oest de la península. El grup majoritari –els celtistes– creien que hi havia una ètnia única d'origen pre-romà, que englobava ambdues poblacions, tot i que admetien l'existència de peculiaritats específiques en els pobles mediterranis.

Aquesta polèmica no feia sinó portar al camp de l'arqueologia la bipolarització del pensament, que es produí en els intel·lectuals espanyols després del 98, entre els

defensors d'una Espanya única i forta i els qui parlaven d'una comunitat plural. La disputa, protagonista dels congressos arqueològics del sud-est, com s'anomenaven, va cuejar fins el 1965.

El Ministeri d'Educació es comptà entre els acèrrims defensors del celtisme. Eren èpoques en què es barrejava Sagunt i Numància, i Indíbil i Mandoni feien pinya, si calia, amb Viriat, l'indòmit pastor lusità.

Isabel Rodà, arqueòloga i professora d'història d'art antic a la Universitat Autònoma de Barcelona, es posa les mans al cap quan recorda aquest discurs. "Espero que no tornem mai a la idea dels ibers com una raça pura, ni a posar en un mateix sac Numància i Sagunt, com si fossin l'origen d'unitat de la pàtria que ni existia en època romana –sempre parlaven d'Hispaniae, en plural–, ni en època dels Àustries, que designaven el territori amb el terme de las Espanas", diu amb la rapidesa pròpia de les declaracions de principis.

La història té matisos. Sagunt i Numància acabaren d'una manera tràgica, però per causes ben diferents. La primera fou destruïda pels cartaginesos d'Anníbal al principi de la segona guerra púnica perquè els seus habitants es van mantenir fidels a Roma. El gest heroic dels ibers encara era recordat per la metròpoli molts anys després. En canvi, el 33 aC, el general Escipió l'Emilià saquejà Numància per anorrear uns celtes enemics de la república llatina.

Segons la doctora Rodà, aquesta relació entre pobles celtes i ibers és una de les qüestions que necessiten replantejament, principalment pel que fa als ibers del nord.

La segona meitat dels 60 fou fructífera. El 1965, Antonio Arribas publicava un llibre a l'editorial Aymà que s'ha convertit en tot un clàssic: *Los iberos*. Aquesta obra s'edità també en anglès (fèt important de cara a la comunitat internacional i per al reconeixement de la cultura ibèrica). Entre més coses, Arribas sostenia dues idees clau: que els ibers no venien d'enlloc, ans es tractava d'una cultura arrela-

da en el territori des de l'edat del bronze, i que, com tota cultura, hi existien processos variables de canvi i de continuïtat. Aquesta idea permetia d'explicar la presència de grups regionals diferenciats dins un mateix àmbit cultural.

L'obra d'Arribas es convertí en un manual obligat per als estudiants de les universitats catalanes i de València, encara que durant els seus primers anys passà desapercebut a Madrid, on seguien recomanant la *Historia de Espana* de Menéndez Pidal i les obres del doctor Almagro: tota una clara mostra que l'Espanya oficial continuava veient amb reticències una protohistòria que pogués justificar determinades pretensions perifèriques.

L'altra gran aportació de la dècada fou la del doctor Maluquer. Els seus estudis permeteren d'ampliar la influència dels fenicis a la península i superar l'esquema cultural establert per Bosch Gimpera, que basava els trets culturals ibers en una amalgama de cultura grega i de pobles indoeuropeus. Maluquer, introduint els fenicis en l'an-

tiguitat de Catalunya trencava l'esquema clàssic establert des de la Renaixença i rebaixava el paper d'Empúries en la cultura ibèrica.

Enterrades les polèmiques sobre la cronologia, la procedència i la unitat de la raça, cuejava encara la de la llengua. L'iber no s'ha pogut desxifrar, però sí llegir gràcies a una sèrie d'inscripcions trobades en un signari grec-jònic. El que en surt és una llengua incomprendible, integrant d'una tradició lingüística desapareguda, no indoeuropea, i que lèxicament (amb paraules com *luzaga*, *gortikan* i *dureta*) fan pensar en l'èuscar. Però els intents de traduir la llengua ibèrica a partir de la

dels bascs no han donat cap resultat i la hipòtesi d'una relació entre ambdues no ha aguantat més.

Els avenços de la ciència arqueològica i el perfeccionament dels seus mètodes, amb l'aparició de les teories dels models durant els 80 i les interpretacions en claus ideològiques i de poder dels 90 no han salvat els ibers de la manipulació. La realització d'una exposició que els torna un protagonisme contemporani ja ha fet que algun intel·lectual, com Félix de Azúa, se'n declarés descendent per superar el nacionalisme.

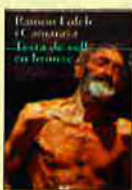
Dalt, braçalet espiraliforme, de Tivissa (s. IV-III aC).
A sota, copa amb peixos d'argent parcialment daurada del castell de Tivissa (s. III aC).
Damunt d'aquestes línies, un cap femení del Cerro de los Santos (Albacete), del segle III aC.

Antoni Sella

Testa de vell en bronze

Ramon Folch i Camarasa

Guanyadora del premi Sant Joan Caixa de Sabadell 1997, *Testa de vell en bronze* és, a més d'una esplèndida història d'amor, una lúcida anàlisi dels mecanismes que posen en marxa els sentiments humans.

Edicions 62
"El Balanci", 313

Malnoms a Llorito Segles XIV-XX

Andreu Ramis Puig-gros

En el present treball, tant en la classificació dels materials com en la metodologia aplicada, s'hi pot destriar, en els petits detalls, la voluntat de copsar tot aquest immens microcosmos que representa la malnominació.

Di7 Edició
"L'espigó", 1

El Moviment obrer a les Balears (1869-1936)

Pere Gabriel

Els diversos corrents històrics de l'obrerisme tingueren a les illes una presència real, encara que força desigual en l'espai i en el temps. Aquest llibre ofereix una anàlisi de les tres grans etapes que caracteritzaren l'evolució del moviment obrer a les Balears fins a la Guerra Civil.

Eds. Documenta Balear
"Quaderns d'Història Cont. de les Balears", 2